अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२३] १५ एस.सी.आर. २१३ : २०२३ आईएनएससी ९४६

मुद्दा विवरण

अम्बालाल परिहार

बनाम

राजस्थान राज्य र अन्य

(आपराधिक अपील नं. ३२३३ को २०२३)

अक्टूबर १६, २०२३

[अभय एस.ओका र पंकज मिथल, जे.जे.]

मुख्य बिन्दु

विचाराधीन मुद्दा: दोस्रो देखि चौथो प्रतिवादीहरूको विरुद्ध दर्ता भएका आठ एफआईआरहरूलाई एकीकृत गर्न दायर गरिएको नागरिक राहत याचिकामा दिइएको चुनौतीयुक्त आदेश, जसमा उक्त प्रतिवादीहरूलाई सम्बन्धित एफआईआरहरूमा कुनै बल प्रयोग नगर्न निर्देशन दिइएको छ।

न्यायको प्रशासन - कानूनको प्रक्रियाको दुरुपयोग - मञ्च खोज्ने - प्रतिवादीहरूको विरुद्ध छ एफआईआर अपीलकर्ताको अनुरोधमा दर्ता गरिएका थिए - अरू दुई एफआईआरहरू पनि केही अन्य पहिले सूचित गर्नेहरूद्वारा दर्ता गरिएका थिए, प्रतिवादीहरूले यसको खारेजी माग गरे, तर कुनै अन्तरिम राहत प्रदान गरिएन - त्यसपछि, उक्त प्रतिवादीहरूले आठ एफआईआरहरूलाई एकीकृत गर्न नागरिक पक्षमा एक रिट याचिका दायर गरे - एकल न्यायाधीशले प्रतिवादीहरूका विरुद्ध सबै आठ एफआईआरहरूमा कुनै बल प्रयोग नगर्न निर्देशन दिए - अपीलकर्ताले आठ

एफआईआरहरूको एकीकरणको लागि दायर गरिएको नागरिक रिट याचिका, जसले अन्तरिम राहत प्रदान नगरेको न्यायाधीशलाई टाल्न खोजेको भनी प्रतिवादीहरूद्वारा मञ्च खोजेको आरोप लगाए:

परीक्षण:

प्रतिवादीहरूद्वारा दायर गरिएको नागरिक रिट याचिका कानूनको प्रक्रियाको गम्भीर दुरुपयोग मात्र थियो र यो मञ्च खोज्ने क्लासिक उदाहरण थियो - यो आश्चर्यजनक छ कि एफआईआरहरूलाई एकीकृत गर्न नागरिक रिट याचिका कसरी स्वीकार गरिएको - प्रधान न्यायाधीशद्वारा अधिसूचित रोस्टरमा आपराधिक रिट याचिकाका लागि अलग रोस्टर छ - यदि अदालतहरूले यस्ता तीक्ष्ण अभ्यासहरूलाई अनुमति दिन्छन् भने, प्रधान न्यायाधीशद्वारा अधिसूचित रोस्टरको कुनै अर्थ हुँदैन - न्यायाधीशहरूले अनुशासन पालना गर्नु पर्छ र प्रधान न्यायाधीशद्वारा विशेष रूपमा प्रत्यायोजित नभएसम्म कुनै पनि मुद्दा लिन हुँदैन - एक न्यायाधीश तब मुद्दा लिन सक्छ जब त्यस श्रेणीका मुद्दाहरू अधिसूचित रोस्टर अनुसार उनलाई प्रत्यायोजित गरिएका हुन्छन् वा विशेष रूपमा प्रधान न्यायाधीशद्वारा उक्त मुद्दा प्रत्यायोजित गरिएको हुन्छ - प्रधान न्यायाधीशद्वारा विशेष रूपमा प्रत्यायोजित नगरिएको मुद्दा लिने कार्य गम्भीर अनुचितता हो - यद्यपि एक नागरिक रिट याचिका दायर गरिएको थियो, न्यायाधीशले यसलाई आपराधिक रिट याचिकामा रूपान्तरण गर्नु पर्थ्यो जुन केवल आपराधिक रिट याचिकाहरू लिने रोस्टर न्यायाधीशको समक्ष पेश गरिन्थ्यो।

नागरिक रिट याचिका खारेज - त्यसैले, चुनौतीयुक्त आदेश अस्तित्वमा रहँदैन - प्रतिवादीहरूमा रु. ५०,००० को खर्च लगाइएको - प्रतिवादीहरूको व्यवहार उस अदालतको ध्यानमा ल्याइनु पर्छ जहाँ उनीहरूले धारा ४८२, सीआरपीसी अन्तर्गत एफआईआरहरू खारेज गर्न दायर गरेका याचिकाहरू सुनिरहेका छन्।

फौजदार

अन्य मुद्दा विवरण, चुनौतीयुक्त आदेश र उपस्थिति

आपराधिक अपील क्षेत्राधिकार: आपराधिक अपील नं. ३२३३ को २०२३।

जोधपुरस्थित राजस्थान उच्च न्यायालयको मिति ०८.०५.२०२३ को फैसला र आदेश, एसबीसीडब्लूपी नं. ६२७७ को २०२३ बाट।

उपस्थिति:

प्रणब प्रकाश, यश चतुर्वेदी, अपीलकर्ताका वकीलहरू।

अशुतोष शेखर पारचा, सुश्री नेहा कपूर, मिलिन्द कुमार, सन्यत लोढ़ा, सुश्री सञ्जना सद्दी, सुश्री सुर्भि अरोरा, प्रतिवादीका वकीलहरू।

सर्वोच्च अदालतको फैसला/आदेश

फैसला

अभय एस.ओका, जे.

अनुमति प्रदान गरिएको।

२. पक्षका वरिष्ठ वकीलहरूको सुनुवाई गरियो।

३. यो प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा कानूनको प्रक्रियाको गम्भीर दुरुपयोगको चौंकाउने मुद्दा हो। अपीलकर्ताको अनुरोधमा, प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) का विरुद्ध छ प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदन दर्ता गरिएका थिए। अन्य केही पहिले सूचित गर्नेहरूद्वारा उक्त प्रतिवादीहरूका विरुद्ध अरू दुई प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदन पनि दर्ता गरिएका थिए। अन्य पहिले सूचित गर्नेहरूको अनुरोधमा दर्ता गरिएका प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरू खारेज गर्न प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा दुई आपराधिक मिसेलेनियस याचिकाहरू दायर गरिएका थिए।

४. हाम्रो ध्यान फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (संक्षिप्तमा "सीआरपीसी") को धारा ४८२ अन्तर्गत प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा दायर गरिएका दुई याचिकाहरूमा दिइएका आदेशहरूमा आकर्षित गरिन्छ। याचिकाहरू अप्रिल २०२३ मा राजस्थान उच्च अदालतका एकल न्यायाधीश समक्ष आए जहाँ कुनै अन्तरिम राहत प्रदान गरिएन।

५. त्यसपछि, प्रतिवादीहरू (दोस्रो र चौथो) ले एकदमै असामान्य कदम चाले। मई ५, २०२३ मा प्रतिवादीहरू (दोस्रो र चौथो) द्वारा नागरिक पक्षमा एक रिट याचिका दायर गरिएको थियो जसमा आठ प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरूलाई एकीकृत गर्न र एउटामा समेट्न म्यान्डेमस जारी गर्ने माग गरिएको थियो। मई ८, २०२३ मा उक्त नागरिक रिट याचिकामा चुनौतीयुक्त आदेश पारित गरिएको थियो। उच्च अदालतका एकल न्यायाधीशले प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) का विरुद्ध सबै आठ प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरूमा कुनै बल प्रयोग नगर्ने आदेश दिए।

६. अपीलकर्ताले राजस्थान उच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीशद्वारा अधिसूचित तत्कालीन रोस्टरका आधारमा एकदमै गम्भीर आरोप लगाएका छन्। यो आरोप छ कि धारा ४८२ सीआरपीसी का मुद्दाहरू लिने एकल न्यायाधीशले प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) लाई दुई मुद्दाहरूमा अन्तरिम राहत प्रदान नगरेकाले, आठ प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरूको एकीकरणका लागि प्रार्थना गर्दै नागरिक रिट याचिका दायर गर्ने यो तरिका प्रयोग गरिएको थियो। यो आरोप छ कि अन्तरिम राहत प्रदान नगरेका रोस्टर न्यायाधीशलाई टाल्न यो कदम उठाइएको थियो। यो मार्ग मात्र अपनाइएको होइन, नागरिक रिट याचिकामा प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) ले सबै आठ प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरूसँग सम्बन्धित कुनै बल प्रयोग नगर्न आदेश दिने अन्तरिम राहत पनि माग गरेका थिए। नागरिक रिट याचिकामा गुनासोकर्ताहरूलाई पक्षकार नबनाइएको थियो। रोचक बात यो छ कि नागरिक र आपराधिक दुवै मुद्दाहरूमा, एकै वकीलले प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) को प्रतिनिधित्व गरेका थिए।

७. यो प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा मञ्च खोज्ने क्लासिक उदाहरण हो। मई ८, २०२३ मा नागरिक रिट याचिकामा प्रदान

गरिएको उक्त राहत बदर गर्ने सम्बन्धमा, जून १, २०२३ मा धारा ४८२ सीआरपीसी अन्तर्गतका याचिकाहरूमा, प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) ले उक्त विषयमा कुनै बल प्रयोग नगर्ने राहत प्राप्त गर्न सफल भएका थिए।

८. यसैले, यो कानूनको प्रक्रियाको गम्भीर दुरुपयोगको मुद्दा हो। हामी आश्चर्यचकित छौं कि प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरूलाई एकीकृत गर्न नागरिक रिट याचिका कसरी स्वीकार गरिएको - प्रधान न्यायाधीशद्वारा अधिसूचित रोस्टरमा आपराधिक रिट याचिकाका लागि अलग रोस्टर छ। यदि अदालतहरूले यस्ता तीक्ष्ण अभ्यासहरूलाई अनुमति दिन्छन् भने, प्रधान न्यायाधीशद्वारा अधिसूचित रोस्टरको कुनै अर्थ हुँदैन। न्यायाधीशहरूले अनुशासन पालना गर्नु पर्छ र प्रधान न्यायाधीशद्वारा विशेष रूपमा प्रत्यायोजित नभएसम्म कुनै पनि मुद्दा लिन हुँदैन। एक न्यायाधीश तब मुद्दा लिन सक्छ जब त्यस श्रेणीका मुद्दाहरू अधिसूचित रोस्टर अनुसार उनलाई प्रत्यायोजित गरिएका हुन्छन् वा विशेष रूपमा प्रधान न्यायाधीशद्वारा उक्त मुद्दा प्रत्यायोजित गरिएको हुन्छ। प्रधान न्यायाधीशद्वारा विशेष रूपमा प्रत्यायोजित नगरिएको मुद्दा लिने कार्य गम्भीर अनुचितता हो। यद्यपि एक नागरिक रिट याचिका दायर गरिएको थियो, वरिष्ठ न्यायाधीशले यसलाई आपराधिक रिट याचिकामा रूपान्तरण गर्नु पर्थ्यो जुन केवल आपराधिक रिट याचिकाहरू लिने रोस्टर न्यायाधीशको समक्ष पेश गरिन्थ्यो।

९. हामी निश्चित छौं कि प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) को यो व्यवहार प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदनहरू खारेज गर्न धारा ४८२ सीआरपीसी अन्तर्गत याचिकाहरू लिइरहेको सम्बन्धित अदालतद्वारा विचार गरिनेछ।

१०. यो त्यस्तो उपयुक्त मुद्दा हो जहाँ प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) लाई खर्च बेहोर्न लगाउनु पर्छ। हामीले खर्च रकम रु. ५०,००० (पचास हजार) तोकेका छौं।

११. अतः, हामी देहायको आदेश पारित गरेर अपील स्वीकार गर्छौं:

(क) हामी मानेका छौं कि प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा दायर एसबी नागरिक रिट याचिका नं. ६२७७ को २०२३ दायर गर्ने कार्य कानूनको प्रक्रियाको गम्भीर दुरुपयोग मात्र थियो र यो मञ्च

खोज्ने क्लासिक उदाहरण थियो;

(ख) तदनुसार, हामी एसबी नागरिक रिट याचिका नं. ६२७७ को २०२३ खारेज गर्छौं। त्यसैले, चुनौतीयुक्त आदेश अस्तित्वमा रहँदैन;

(ग) हामी प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) लाई आज मिलेको एक महिनाभित्र राजस्थान राज्य कानूनी सेवा प्राधिकरणलाई रु. ५०,००० (पचास हजार) को खर्च भुक्तान गर्न र यो आदेश प्रस्तुत गर्न आज मिलेको छ हप्तामा छ हप्तासम्म आदेश दिन्छौं;

(घ) पूर्व वर्णित अनुसार, प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) को व्यवहार उस अदालतको ध्यानमा ल्याइनु पर्छ जहाँ उनीहरूले धारा ४८२ सीआरपीसी अन्तर्गत प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदन खारेज गर्न दायर गरेका याचिकाहरू सुनिरहेका छन्; र

(ङ) हामी राजस्थान उच्च अदालतका न्यायिक रजिस्ट्रारलाई प्रतिवादीहरू (दोस्रो देखि चौथो) द्वारा प्रारम्भिक सूचना प्रतिवेदन खारेज गर्न दायर गरिएका धारा ४८२ सीआरपीसी अन्तर्गतका सबै आठ याचिकाहरूमा यो आदेशको प्रतिलिपि राख्न निर्देशन दिन्छौं।

१२. माथिका शर्तहरूमा अपील स्वीकार गरिएको छ।

मुख्य बिन्दुहरू तयार गर्ने: अपील स्वीकार।
दिव्या पाण्डे